

ЗОЗУЛЯ О.І. ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЕКРЕТАРИАТА ПРЕЗИДЕНТА УКРАИНЫ С ВЕРХОВНОЙ РАДОЙ УКРАИНЫ

Исследованы законодательно выраженные основы функционирования и механизм взаимодействия Секретариата Президента Украины и Верховной Рады, а также особенности внедрения правовых норм в реальную практику их сотрудничества. Выдвинуты предложения по усовершенствованию законодательства по урегулированию обозначенного взаимодействия.

ZOZULIA O.I. THE THEORY AND PRACTICE OF INTERACTION OF SECRETARIAT OF THE PRESIDENT OF UKRAINE WITH VERKHOVNA RADA OF UKRAINE

Legislatively expressed bases of functioning and the mechanism of interaction of Secretariat of the President of Ukraine and Verkhovna Rada are investigated, and also features of introduction of rules of law in real practice of their cooperation. Offers on improvement of the legislation on settlement of the designated interaction are put forward.

О.Е. СКАКУН*Управління Служби безпеки України в Харківській області*

УДК 34:141.7

ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ¹

Стосовно історично-правових засад досліджене філософське розуміння справедливості та викладена авторська позиція щодо її розуміння.

Стисло зупинимося на сучасній ситуації, для якої характерна неоднозначність відношення до справедливості, її місця в системі соціальних і державно-правових процесів. З одного боку, ідея справедливості пронизує людські потреби і інтереси, додаючи їм стичний і правовий ракурс, з іншого – як це ні парадоксально, але саме ідея справедливості піддається сьогодні критиці і сумніву. Тому метою нашої роботи є дослідження філософського розуміння справедливості, авторська позиція щодо її викладення є новим.

Існують два основні напрями критики. Перше ставить під сумнів саму ідею справедливості, її роль і значення для політико-правової діяльності держави та її інститутів. Значення аргументів прихильників цієї точки зору полягає в тому, що правова і політична діяльність влади забезпечується позитивними законами, які як основне джерело мають рішення законодавчих органів влади і реалізуються через державний примус. В цьому замкнутому колі втрачаються цінність і природно-правова природа справедливості. Дана точка зору є належить до класичного правового позитивізму. Другий напрям відображає прямо протилежну точку зору і представляє анархічну критику справедливості. На думку його прихильників, захист принципів свободи вимагає відмови від будь-яких пайсправедливих заборон і розпоряджень. Вони вважають, що необхідно відкинути всякий порядок примусу, а отже, і будь-

яку форму державно-правового співтовариства.

Треба сказати, що і у вітчизняній юридичній літературі існує думка про несумісність права і моралі, оскільки законодавець не в силах перетворити на право норми моральні. Більш того, має місце точка зору, згідно якої постановка питання про визначення права через справедливість неправомірна. Тож визначення нічого не додає до визнання як принцип права формальної рівності [1]. Все це свідчить про складність і проблеми, яку ми розглядаємо.

На наш погляд, невірно вважати, що право, моральність і справедливість існують окремо один від одного в часі і просторі, і що тому (як зображається критиками справедливості) можна безболісно відмовитися від поняття справедливості. Насправді, вони одночасно співіснують в державно-правових відносинах, у тій чи іншій мірі і ступеню розвитку, а також у вищій формі їх прояву – справедливості. Тому більш правильною є думка, що справедливість – це не тільки етична, філософська категорія, але й правове поняття, що санкціонує певні суспільні відносини, відповідні цим відносинам правила поведінки, вчинки та дії людей. Конкретний вираз справедливості знаходиться у правових нормах, а також вчинках людей, що застосовують ці норми.

Справедливість – це поняття про належне, пов'язане з історично змінними уявленнями про певні дії права людини. Справедливість має на увазі вимогу відповідності між практичною роллю людини або соціальної групи в житті суспільства та їх соціальним положенням, між їхніми правами та обов'язками, діями і подякою, працею і

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: докт. юрид. наук Трубников В.М. (ХНУ ім. В.Н. Каразіна).

винагородою, злочином і покаранням, заслугами та їх суспільним визнанням.

Не тільки в літературі з філософії та права, але й в буденному житті у визначенні поняття «справедливість» вкладається різне значення. Перш за все, виділяється так звана «процесуальна справедливість», яка відноситься до результату або рішення, досягнутого завдяки правильно функціонуючому механізму застосування закону. Вважається, що застосування закону відносно конкретної особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом, і, головне, призначення покарання за це діяння, переслідує мету досягнення справедливості.

В другому значенні справедливість - це звернення до певного критерію або сукупності цінностей, які вважаються більш високими, ніж ті, які отримали втілення в законі. Розглянемо уявлення про справедливість, виходячи з історії розвитку філософської думки і блискучих її представників.

На відміну від Платона, Аристотель аналізує властивості права і весь час прагне підкреслити, що закон для нього не є інструментом для досягнення якої-небудь мети: правовий закон має цінність сам по собі як умова благого життя, життя розумного - не «може бути справою закону владарювання не тільки по праву, але і всупереч праву, прагнення ж до насильного підкорення, звичайно, суперечить ідеї права». Бути справедливим - значить виконувати все те, що вимагає закон.

Таким чином, вказує Аристотель, справедливість є найдосконалішою чеснотою, в ній немов би поєднуються всі інші чесноти. Тому початковим принципом справедливості є принцип рівності. Несправедливість же виявляється в нерівності, коли люди наділяють себе більше, ніж інших, різними добрими речами, тобто «справедливість є якоюсь серединою між надмірністю і браком». Чисто формальне виконання принципу рівності не завжди може бути справедливим, і внаслідок цього Аристотель вводить додатковий принцип пропорційності.

Принцип справедливості вимагає, щоб ми відносилися до інших так, як бажаємо, щоб вони відносилися до нас самих. В подальшому, стоїки продовжили подальший розвиток ідей про справедливість (Зенон, Хрисипп, Марк Аврелій та ін.). Вони уважали справедливість як чесноту, властиву людям, і які виявляються в моральній діяльності. Стоїчна філософія виходила з передумови, що Всесвіту властивий раціональний пристрій і він функціонує згідно універсальним раціональним законам, або принципам. Тому їй доступний ідеал абсолютної, універсальної, раціональної справедливості, до якого і треба, наскільки це можливо, прагнути в законодавстві. Виникле в цей час римське право, проіняте стоїчною філософією, розглядало розум як критерій справедливих відносин між людьми у сфері політики і права. Юриспруденція називалася наукою про справедливе і несправедливе, мета якої полягала в наділенні кожної людини його правом.

В епоху Середньовіччя стоїчна філософія справедливості як правління розуму була проте перетворена на знаряддя завоювання влади, як це часто трапляється з раціоналістичними системами мислення. Відмінною рисою філософії Нового часу була реакція на авторитарні концепції закону, права і справедливості (Ф. Бекон [2], Р. Гроцій, Т. Гоббс, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локк [3]).

Зокрема, Т. Гоббс писав: «Справедливість, тобто до-

тримання угод, є правило розуму, що забороняє нам робити що-небудь, що згубне для нашого життя, з чого виходить, що справедливість є природний закон» [4]. Ці філософи сформулювали такі закони.

Закон перший - діями людей править честолюбство і прагнення до влади. Щоб добитися стабільності суспільства, треба з'ясувати, який соціальний шар більш честолюбний: охочі зберегти те, що мають, або охочі придбати те, чого у них немає. Обидва мотиви однаково руйнівні для держави, і для підтримки стабільності виправданою є будь-яка жорстокість.

Закон другий - розумний правитель не повинен виконувати всі свої обіцянки, адже і піддані не дуже поспішають з виконанням своїх зобов'язань. Добиваючись влади, можна марнувати обіцянки, але прийшовши до неї, не обов'язково їх виконувати, інакше потрапиш в залежність від підлеглих. Заслужити ненависть за добрі справи так само легко, як і за злі, але зло - ознака твердості. Звідси порада: щоб завоювати владу, треба бути добрим, але щоб її утримати, треба бути жорстоким.

Закон третій - творити зло треба відразу, а добро - поступово. Нагородами люди дорожать, коли вони рідкісні, покарання ж треба проводити відразу і у великих дозах [4].

На ідеях Відродження і Реформації виросла систематично розроблена філософія справедливості і прав людини, яка радикально відрізнялася від теорій будь-якого попереднього періоду. Першим кроком у цьому напрямі була спроба встановити за допомогою розуму універсальні принципи або аксіоми моралі, політики і права. Найсильніший вплив на концепцію справедливості в цей період надавав дивно швидкий розвиток природознавства.

В англійській філософії цього періоду акцент був зроблений на визначенні справедливості в нових термінах. Найвиднішим представником був Т. Гоббс, який розробив строгі методи емпіричного, матеріалістичного аналізу і на цій основі - теорію суспільного договору, яка стала основою вчення про цивільне суспільство. Він заперечував, що справедливість можна визначити через інтуїтивно сприйняті універсальні, абсолютні ідеї. Згідно Т. Гоббсу, визначення справедливості повинні враховувати весь контекст емпіричних фактів, що відносяться до структури влади і правління в суспільстві. В результаті суспільного договору припиняється війна всіх проти всіх: громадяни добровільно обмежують особисту свободу, одержуючи замість надійний захист. Т. Гоббс в праці «Лефіафан» писав: «Справедливість, тобто дотримання угод, є, таким чином, правилом розуму, що забороняє нам робити що-небудь, що згубне для нашого життя, з чого виходить, що справедливість є природний закон» [4].

Підсумки філософського розвитку ідеї справедливості в XVI, XVII і XVIII століття ми бачимо в роботах І. Канта, який запропонував два види справедливості: моральну і правову. Людина здатна робити добро, затверджував він, не тільки ради корисливих міркувань, а ради самої ідеї добра, з однієї тільки пошани до стичного закону і боргу. Моральність можлива тільки за умови вільного вибору, якщо людина не володіє свободою, її рішення може виявитися вимушеним.

Приблизно в той же період, коли І. Кант роздумував про необхідність розрізняти два види справедливості (правову і моральну), в Англії виникла філософія, представниками якої стали І. Бенгам [5] і Джеймс Мілль [6]. Заслуга І.

Кант і І. Бенгтам полягає в тому, що ті філософи відкинули всякі спроби пошуку абстрактної й езотеричної формули справедливості і довели необхідність розглядати справедливість як соціальну, економічну, політичну і юридичну справедливість. Не погоджуючись з поняттям моральної справедливості, вони, в той же час, доводили, що пропусальна, юридична справедливість є передумовою будь-якого істинно морального діяння. Концепція позитивного права, розроблена Бенгтамом і Остіном, з'явилася у відповідь реакцією на теорію природного права. Грунтуючись на відмінності права і моралі, вона висувала ідею права, вираженого тільки в законі. Дана теорія не ігнорує поняття справедливості, але в той же час вважається, що вона знаходиться за межами власне закону, а що законно, то і справедливо. І. Бенгтам продовжив справу, почату Т. Гоббсом і Юмом, і вважав, що праву і справедливості може бути подане значення тільки в контексті певного політичного устрою. «Суть справ в тому, що в суспільстві скільки-небудь цивілізованому всі права, якими може володіти людина, всі його паді і радощі, пов'язані з цим володінням, можуть бути виведені єдиною із закону» [5].

На думку І. Бенгтама та І. Канта, в суспільстві повинен існувати принцип порядку, що створює умови для рівності людей, і який дозволяє їм реалізувати свій етичний потенціал, як би ні визначали для себе люди свої конкретні моральні обов'язки. І. Бенгтам та І. Кант провели революцію в розумінні справедливості; їх системи доводять, що можна досягти згоди в питанні про природу і функції юридичної справедливості і в той же час надати широкий вибір в здійсненні свободи, яка стає можливою завдяки юридичній справедливості.

У філософії Нового часу був виразно виявлений певний взаємозв'язок ідеї справедливості з ідеєю свободи. На думку Гегеля, конституція, в якій «розумна воля доходить до свідомості і розуміння самої себе», і є «...існуюча справедливість як дійсність свободи і розвитку її розумних визначень». У протиположності І. Канту Гегель висуває ідею абсолютної моралі, яка характеризується ним як тотальна цілісність морального буття, як всезагальне і дух пароду. В межах гегелівської філософії ідеї справедливості і права розглядаються через призму філософії об'єктивного духу. Формами конкретизації свободи права є: абстрактне право, мораль, моральність. Реалізація поняття в дійсності, за Гегелем, є ідея, а предметом філософії права - єдність поняття «право» і його втілення, наявного буття. Ідея права, якою і є свобода, у Гегеля розгортається в рамках держави і права, і сфера об'єктивного духу постає як ідеальна правова дійсність.

Треба відмітити, що мислителі епохи Відродження в Україні: Ю. Дрогобич, Т. Прокопович та інші також висловлювали свої міркування про походження держави, форми державного правління, суть держави та її ідеал, принципи справедливості, обґрунтовували ідеї освіченої монархії, яка обмежується правовим законом. Видатний український вчений XIX ст. П.Д. Юркевич вважав, що моральна гідність особистості полягає у вільному, бажаному, а не вимушеному виконанні законів справедливості.

Українська філософська думка внесла значний вклад у розвиток вітчизняної та світової науки в працях таких видатних українських філософів, мислителів, як М.П. Драгоманов, С. Оріховський-Роксолан, Ф. Прокопович, П. Русил, К. Сакович, Г.С. Сковорода, К. Ставровський-

Транквілон, І.Я. Франко, Д.І. Чижевський, Т.Г. Шевченко, С. Яворський.

Ідея справедливості в її зв'язку з моральною і правовою оцінкою не втратила своєї актуальності і для сучасної філософської думки [7], і підтвердження цьому може служити дискусія, що розвернулася в 1970-х і знов розгорілася в кінці 1980-х років навкруги книги Дж. Роулза «Теорія справедливості» щодо якнайповнішої концепції справедливості, де справедливість розуміється як чесність. Сама же справедливість базується на двох принципах: початковому стані рівності людей і неприпустимості отримання благ за рахунок інших, які треба розуміти так, що всі повинні мати рівні права сумісні з правами інших, а всі незаслужені нерівності повинні бути компенсовані, або щоб існувала можливість їх виправлення.

По аналогії з концепцією Аристотеля Дж. Роулз формує два принципи справедливості, один з яких «принцип рівності - віддзеркалює прагнення до рівності», а другий - «принцип відмінності» - являє собою фактичну нерівність людей. Дж. Роулз намагається вирішити проблему справедливості в межах сучасного індустріального суспільства, але звертається лише до пляхів ефективного розподілу або перерозподілу багатства і прибутку між усіма членами суспільства [8].

Таким чином, відновивши базову концепцію держави сучасного західного типу, Дж. Роулз запропонував нову модель гіпотетичного «суспільного договору», що дозволяє регулювати критику і реформування суспільних інститутів в суспільствах цинічно-лібералістичного типу, в яких не існує якоїсь загально визнаної концепції чесноти. Початкову гіпотетичну ситуацію укладення «суспільного договору» Дж. Роулз мислить як збір звичайних чоловіків і жінок, які, проте, знаходяться за «завісою невідання»: вони не знають своє положення в класовій і соціальній структурі суспільства, їм невідома порівняльна міра їх природних дарувань, розумових здібностей та ін.

Раціонально обговорюючи принципи свого подальшого співіснування, ці люди, згідно Дж. Роулзу, прийдуть до угоди про ухвалення двох базових принципів політичного і соціального співіснування: рівної свободи: кожна людина повинна мати максимум свободи, сумісної з максимальним ступенем свободи інших людей; регулювання нерівності, який свідчить, що соціальна і економічна перерізаність повинні бути організовані так, щоб звітки до найбільшої вигоди якнайменше досягли успіху, залишати відкритою для посади і положення в умовах чесної рівності можливостей.

Дослідженню проблем справедливості приділяється значна увага вченими і в теперішній час, особливо у правознавстві. Справедливість може бути реалізована при здійсненні правосуддя, а справедливість засудження можлива тільки на підставі строгого дотримання закону. Так характеризує справедливість С.С. Алексєєв: «справедливість придбаває значення правового принципу в тій мірі, в якій вона утілюється в нормативно-правовому способі регулювання, в тих початках відповідності, рівності і т. ін., які властиві самій побудові правової доктрини» [9].

Проте справедливість по суті справи не співпадає із законністю. Деколи буває так, що в рамках закону правозастосовник знаходить рішення вірне з вузькоюридичної точки зору, проте з урахуванням індивідуальних особливостей випадку таке рішення може бути справедливим

далеко не завжди. Таким чином, справедливість має в юридичній практиці і самостійне значення. Вона є однією з ведучих основ при вирішенні юридичних справ, коли суду надана «свобода розсуду», коли суд здійснює функцію з індивідуального регулювання. На думку авторів підручника «Основи теорії права», справедливість разом із законністю, обґрунтованістю і доцільністю є основною вимогою до застосування права. При цьому справедливість, необхідною умовою якої є законність і обґрунтованість, виявляється тісно пов'язаною з принципом доцільності, що розуміється як «відповідність діяльності органів і осіб в рамках закону конкретним умовам місця і часу, вибір оптимального шляху здійснення норми в конкретній життєвій ситуації» [10].

Справедливим в рамках закону може бути визнане єдино можливе в конкретному випадку, саме оптимальне, розумне, гуманне рішення. Воно може бути знайдено на базі правильного встановлення обставин справи, їх вірної правової і соціальної оцінки і тлумачення конкретної правової норми в системі інших норм даної галузі права, а при необхідності і права в цілому.

Як було показано вище, проблеми справедливості відіграють значну роль, коли виникає необхідність у суспільній оцінці діяльності відповідних інститутів. Принципове значення категорія справедливості має для галузевих юридичних дисциплін, різних правових інститутів і окремих правових норм, особливо для кримінального права, яке встановлює матеріальні поняття злочину і покарання, що використовуються іншими галузями кримінального циклу. Слід зазначити, що згідно чинному законодавству у сфері кримінального права проблема справедливості займає виключно важливе місце. Кримінальний кодекс запроваджує принципи справедливості, рівності громадян перед законом і гуманізму. Тлумачення справедливості стосовно специфіки кримінального права не суперечить, а конкретизує і розвиває загальнофілософську концепцію справедливості. Як підкреслює А.К. Черненко, в приведеній формулі виявляється подвійний характер справедливості: ступінь суспільної небезпеки злочину - відображає справедливість з погляду загального інтересу і загального блага цивільного суспільства; обставини його вчинення і особа злочинця - це вже індивідуальна сторона природи справедливості, в якій відображається вимога обліку індивідуальних рис і ознак кожної особи.

Застосовуючи системний підхід в пізнанні права, необхідно підкреслити, що його сучасним аналогом є гештальттеорія. Цінність цієї теорії полягає, перш за все, в тому, що вона дає можливість відповісти на питання, що таке право в його цілісності і необхідності. Право в своїй цілісності - це право різних джерел. Право в своїй необхідності - це справедливое право [11]. Надзвичайна справедливість (вільна людська воля) як субстанціальне, необхідна сутність права зовні і виявляється в таких формах як звичаї, договори, закони, правові доктрини, присудження. Таке об'єднання сутності (внутрішніх властивостей) і зовнішніх форм їх прояву дозволяє стверджувати, що право, як явище, єдине (Б. Кистяковський).

Сутність, природа справедливості полягає в тому, що вона суб'єктивна, не розповсюджується на об'єктивний світ, світ речей; існує: дійсна тільки в світі суб'єктивного, усереднені людини. Відчуття справедливості є особовою освітою, воно не дається людині спочатку, його отриму-

ють, виховують в процесі соціалізації людини.

Характерною особливістю справедливості є її гнучкість і універсальність, і тому в практичній дійсності в кожному випадку міра справедливості може бути знайдена і застосована. Справедливість розглядається з різних позицій, перш за все, щодо порівнянь і зіставлень (рівність, свобода, совість, честь, гідність та ін.). Проте розробка філософської концепції справедливості проводиться на таких принципах, як ототожнення і зіставлення, на основі як рівності, так і нерівності.

Характерною особливістю справедливості є те, що вона володіє широким суспільним горизонтом, визнає початкові цінності всіх і кожного, тут немає і не повинно бутилюбимих і нелюбимих. Справедливим треба бути навіть по відношенню до злочинця. Справедливість шукає форму і міру поєднання індивідуально неповторного існування людей. Це - базова умова для розкриття індивідуально неповторності людини, що історично визначилося як фундаментальна цінність людського буття.

Справедливість є найважливішою вимогою до застосування права, разом із вимогами законності, обґрунтованості, доцільності та істинності. Справедливе призначення покарання припускає точне виявлення обставин справи, правильну та всебічну оцінку ситуації з урахуванням її індивідуальних особливостей, вірний вибір, тлумачення та оцінку відповідної норми права. Таким чином, вимогами справедливості є те, що формування сучасного розуміння справедливості є підсумком багатовікових шукань, сподіваль людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломієць О.Г. Ліберально-раціоналістичне тлумачення ідеї справедливості Ю. Габермаса // Мультиверсум: Філософський альманах. -2006. -№ 52. -С.77-81.
2. Околіта С.В. Справедливість та законність: історико-філософський аспект: Навчальний посібник. -Київ: ЦГО ПАН України, 1998. -70 с.
3. Локк Дж. Избранные произведения в 2-х т. -Т.2. -М.: Мысль, 1960. -560 с.
4. Гоббс Т. Избранные произведения. В 2-х т. -М.: Мысль, 1964. -622 с.
5. Беллам И. Введение в основания нравственности и законодательства. -М.: РОССПЭП, 1998. -415 с.
6. Милль Дж.С. Система логики силлогистической и индуктивной. -М.: Изд-во Г.А. Лемана, 1914. -880.
7. Рябенко В.І. Проблема істини, правди, справедливості в українському соціумі: соціально-філософський аспект // Мультиверсум: Філософський альманах. -2007. -№ 60. -С.16-22.
8. Роулз Джон. Теория справедливости // Науч. ред. В.В. Целищев. -Новосибирск: НГУ, 1995. -536 с.
9. Алексеев С.С. Теория права. -М.: Изд-во «БЕК», 1991. -220 с.
10. Дмитриев Ю.А., Казьмин И.Ф., Лазарев В.В. и др. Общая теория права: Учебник // Под общ. ред. А.С. Пиголкина. -М.: Изд-во МГЭУ им. Н.Э. Баумана, 1996. -384 с.
11. Петрова Л.В. Гештальттеория - це справедливое право // Держава і право: Юридичні і політичні науки. -2002. -Вип.15. -С.3-8.

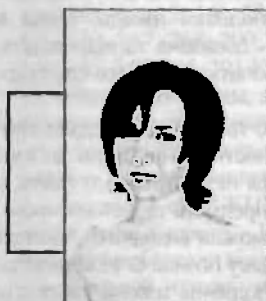
Надійшла до редакції 31.12.2007

СКАКУН А.Е. ФИЛОСОФСКОЕ ПОНИМАНИЕ СПРАВЕДЛИВОСТИ

Относительно исторически-правовых основ исследовано философское понимание справедливости и изложена авторская позиция в отношении ее понимания.

SKAKUN O.E. PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF VALIDITY

Concerning historical-legal bases the philosophical understanding of validity is investigated and the author's position is stated concerning its understanding.

Ю.В. ЦИГАНЮК

Академія адвокатури України

УДК 343.296(477+4-15)

ІНСТИТУТ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА КРАЇН КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ¹

Досліджується інститут цивільного позову в кримінальному процесі України та країн континентальної правової системи. Зачіпаються проблемні питання, що виникають при визначенні інституту цивільного позову в кримінальному процесі, та вживається спроба проаналізувати питання місця правових норм, що регулюють цивільний позов у кримінальному процесі у системі права.

Перед вчелвими-юристами гостро стоїть проблема подальшого розвитку та удосконалення кримінально-процесуального законодавства, ідей, поглядів, що накопичені протягом багатьох років і спрямовані на глибоку трансформацію кримінально-процесуальної діяльності, соціальних цінностей. Особливого значення набуває ефективне упорядкування кримінально-процесуальних норм. Успішне вирішення цього питання сприятиме підвищенню ролі та значення Кримінально-процесуального кодексу України, посилення його впливу на процес унормування суспільних відносин.

Під час реалізації кримінально-процесуального законодавства виникає надзвичайно велика кількість проблем, що пов'язані із нормами, які регулюють цивільний позов у кримінальному процесі. Це має важливе як теоретичне, так і практичне значення, оскільки включає в себе питання щодо можливості захисту особою свої прав та правильне застосування органами дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду кримінально-процесуального закону.

В сучасній науці стосовно інституту цивільного позову в кримінальному процесі не існує єдності поглядів. Однак деякі питання варті уваги. Слід осмислити інститут цивільного позову в кримінальному процесі України та країнах континентальної Європи для формування науково-теоретичних засад трансформації та використання українського законодавства.

У науці кримінально-процесуального права цивільний позов у кримінальному процесі як інститут права розглядався в працях Ю.Р. Адояна, А.Г. Мазалова, Л.Л. Нескоро-

дженої, І.С. Фурмана та ін. Втім, серед вчених немає єдності стосовно місця інституту цивільного позову в кримінальному процесі в системі права. Тому завдання статті полягає в дослідженні, на підставі наукових здобутків та за допомогою аналізу чинного законодавства України та деяких країн континентальної правової системи інституту цивільного позову в кримінальному процесі і, як результат дослідження, вироблення власних рекомендацій щодо вдосконалення теоретичних положень кримінального процесу та кримінально-процесуального законодавства.

Правовий інститут визначається як відокремлена самостійна частина галузі права. Оскільки галузі права відрізняються одна від одної за єдиними ознаками (предметом та методом регулювання), інститути, що входять до складу однієї галузі права не можуть одночасно входити до вмісту іншої галузі права [1, с.230-231]. Сукупність правових норм, що складають інститут позову, регулює не безпосередньо нематеріально-правові відносини, а лише посередньо учасників правосуддя з питань зазначених відношень (що не є одним і тим же). Звідси випливає, що інститут позову є лише процесуально-правовим інститутом.

Різні погляди в правовій літературі були висловлені про приналежність інституту цивільного позову в кримінальному процесі до тієї чи іншої галузі процесуального права. Серед них можна виділити такі точки зору, що він є:

1) одночасно інститутом як цивільного, так і кримінально-процесуального права, що належить обом цим галузям, тобто міжгалузевим інститутом [2, с.129-131];

2) правовим інститутом цивільно-процесуального права, що використовується для регулювання при певних умовах деяких майнових відносин в сфері кримінального

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Кучинська О.П. (Академія прокуратури України).